TURISMUL CA MODALITATE EFICIENTĂ DE SALVGARDARE A PATRIMONIULUI CULTURAL[1]

Tourism as an efficient way of protecting cultural heritage

CZU:338.48-4:008
10.5281/zenodo.7129202

Viorel MIRON
doctor în științe economice
Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova
doctor of Economics
Association of Tourism Development in Moldova
E-mail: viorelmiron7@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-2954-8753

Marina MIRON
Doctor în istorie, Universitatea de Stat din Moldova
Doctor in History, State University of Moldova
E-mail: marinamiron.72@mail.ru
ORCID: 0000-0002-9855-8461

Summary. Through this article, the authors debate the issue of relations between cultural heritage objects and tourism. Like any phenomena of contemporary society, tourism, which capitalizes on the cultural heritage of a society, can have positive but also negative effects. Here it matters a lot to have effective tools for reducing the negative effect of cultural heritage tourism and increasing mechanisms with a positive effect. In their arguments, the authors refer to international practice, but also to the experience of the Republic of Moldova in this relationship between culture and tourism. Only establishing balance in this equation can give tourism a connotation of safeguarding cultural heritage.

Keywords: Cultural heritage, (cultural) heritage tourism, conservation, safeguarding, authenticity, interpretation

În ultimele decenii turismul a crescut într-un ritm rapid, iar prognozele indică o rată tot mai avansată de creștere în ciuda crizelor economice, sanitare sau militare. „Dorința inerentă a omenirii de a vedea și de a afla despre identitatea culturală a diferitelor părți ale lumii a fost și rămâne unul dintre pilonii industriei turistice. În turismul intern, moștenirea culturală stimulează mândria națională pentru istoria țării. În turismul internațional, moștenirea culturală stimulează respectul și înțelegerea altor culturi și, în consecință, promovează pacea și înțelegerea”[2]. Articolul vine cu contribuție la problema relaționării între turism și patrimoniu și abordează mai mult laturi a acestei relații pentru a propune discuțiilor unele soluții potrivite pentru situația Republicii Moldova.

Întâi de toate, venim cu câteva precizări, care țin de noțiunile cu care se operează în acest material. Patrimoniul, prin definiția sa clasică, este înțeles ca „ansamblul de bunuri și drepturi moștenite de la părinți”. Cercetătorul Iosef Kovacs este de părere că, noțiunea „patrimoniu” se află în strânsă legătură cu un alt termen, de multe ori folosit ca sinonim, și anume: „moștenire”. Din punct de vedere istoric, moștenirea semnifică „transferul proprietății de la tată la fiu”[3]. Moștenirea culturală nu este doar ceva de păstrat pentru generațiile viitoare, ci este de fapt un

[1] Articol elaborat în cadrul Programului de stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii*.
[2] https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284404841 (consultat 26.07.2022).
[3] https://patrimoniu100.ro/abc-ul-patrimoniului/patrimoniu-cultural/ (consultat 28.07.2022)

activ, care poate fi valorificat pentru a aduce beneficii economice reale comunității. „Moștenirea culturală" nu se reduce doar la muzee sau plăcuțe de pe clădirile vechi.

În Republica Moldova la nivelul anului 2010 a fost elaborat Programul Național „Salvgardarea patrimoniului cultural al Republicii Moldova", autorii căruia au venit cu noțiuni exacte ale elementelor patrimoniului cultural: arheologic; etnografic, precum material mobil și imobil și patrimoniul cultural imaterial; patrimoniul artistic imobil de două categorii, precum cel arhitectural și monumente de arta plastică monumentală; patrimoniul cinematografic și teatral[4].

„Patrimoniul cultural" stochează în sens larg memoria istorică a societăților umane; contribuie la identitatea națională și valoarea științifică și culturală, conferă prestigiu ţării și-i îmbunătățește imaginea. În dezvoltarea societății din perspectiva spațiului cultural, necesită o atenție deosebită simbioza dintre cultură și fenomenul turismului. Așadar, „dezvoltarea «turismului cultural» este o condiție importantă pentru creșterea economică durabilă, generatorul de profit și locuri de muncă și un factor semnificativ pentru construirea imaginii oricărei destinaţii turistice. Interacțiunea turismului și mediului antropic este versatilă si are diferite dimensiuni. Efectele sale pozitive socio-culturale sunt producția locală de bunuri și suveniruri, promovarea și revigorarea unor forme de artă locale, cum ar fi folclorul și gastronomia. Turismul este un sector care utilizează patrimoniul cultural al umanității și contribuie la îmbogățirea acestuia"[5].

În opinia mai multor cercetători „heritage tourism" sau „turismul de patrimoniu cultural" este una dintre piețele de specialitate cu o rată rapidă de creștere în industria ospitalității. Dintr-un anumit punct de vedere, turiștii de patrimoniu cultural ar putea fi considerați etnografi amatori. Dar, deși sunt interesați să învețe despre alte culturi, ei sunt în primul rând turiști. Turiștii de patrimoniu cultural călătoresc pentru a experimenta alte culturi și a afla despre trecut, dar o fac ca turiști și nu ca specialiști. În timp ce unele dintre interesele lor diferă de cele ale turiștilor mai recreativi, „heritage tourist" (termen, care s-ar traduce în română – consumator de turism de patrimoniu cultural), au aceleași nevoi de facilități, cum ar fi restaurante și hoteluri, de care depinde economia turistică în ansamblu[6]. În anii '80 ai secolului al XX-lea turismul cultural a început să fie numit turismul de patrimoniu (heritage tourism), fiind considerat până atunci parte componentă a turismului de recreere, și a fost treptat scos din contextul acestuia. Cu toate acestea, până acum nu s-a format o singură definiție universală acceptată a „turismului cultural" sau „turismului de patrimoniu cultural".

Ce este turismul de patrimoniu cultural?

Deși este o noțiune suficient de nouă, definiții ale acestui termen au fost formulate mai multe, care scot în evidență diferite aspecte și valențe cuprinse de acest tip de turism. Diversitatea mare a definițiilor confirmă profunzimea fenomenului, relației între cultura și turism, importanța unor elemente, care fundamentează aceasta relație. În continuare sunt prezentate doar câteva definiții care vin să confirme afirmațiile de mai sus.

1) Este o formă de turism în care oamenii călătoresc pentru a experimenta activități autentice, a afla povești ale oamenilor care au trăit cu secole în urmă, este despre trecut, artefacte, mâncare, îmbrăcăminte și muzică.

2) Vizite ale persoanelor pentru a experimenta, a învăța și a aprecia moștenirea culturală a omenirii.

3) Zonă tematică a turismului care beneficiază ca resursă de elementele patrimoniului cultural material, imaterial și mixt într-o destinație[7].

[4] Valeriu Cavruc, Gheorghe Postică, *Salvgardarea patrimoniului cultural național al Republicii Moldova*, in: AKADEMOS, nr. 2 (17), iunie 2010, p. 38-43.

[5] http://responsalliance.eu/rplearn/?page_id=1157&lang=ro (consultat 26.07.2022)

[6] *Cultural Heritage Tourism*, in: https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/culturalheritagetourism.pdf, p. 5-8 (consultat 30.06.2022).

[7] https://www.igi-global.com/dictionary/challenges-for-promotion-of-heritage-tourism/56429 (consultat 15.06.2022).

4) Este o ramură a turismului orientată către patrimoniul cultural al locației în care se desfășoară turismul. Turismul de patrimoniu este definit ca „o călătorie pentru experimentarea locurilor, artefactelor și activităților care reprezintă în mod autentic poveștile și oamenii din trecut" și „turismul de patrimoniu poate include resurse culturale, istorice și naturale"[8].

5) Reisinger Y. a definit turismul cultural ca o formă de interes special și turism experiențial bazată pe căutarea sau participarea la experiențe culturale noi și profunde de natură estetică, intelectuală, emoțională sau psihologică[9].

6) Un alt cercetător a sugerat o definiție largă a turismului cultural: „vizite ale persoanelor din afara comunității gazdă motivate în întregime sau parțial de interesul pentru ofertele istorice, artistice, științifice, stil de viață, patrimoniu ale unei comunități, regiuni sau instituții"[10]. Astfel, destinațiile culturale pot include diverse elemente precum muzee, festivaluri, arhitectură, patrimoniu și atracții turistice legate de mâncare, limbă și religie.

7) Greg Richards în 1996 a sugerat două definiții diferite ale turismului cultural. Definiția conceptuală se referă la „mișcarea persoanelor către atracțiile culturale departe de locul lor normal de reședință, cu intenția de a aduna noi informații și experiențe pentru a satisface nevoile lor culturale", în timp ce definiția tehnică afirmă „toate deplasările de persoane către anumite atracții culturale, cum ar fi siturile de patrimoniu, manifestările artistice și culturale, artele și teatrul în afara locului lor normal de reședință"[11].

La nivel global sunt întreprinse mai multe cercetări academice în turismul cultural, ba mai mult, sunt realizate studii speciale, care analizează sursele scrise la acest subiect și sugerează câteva concluzii importante. Așadar, se constată că „printre subiectele cercetărilor pot fi menționate elemente specifice: muzeele și patrimoniul și/sau siturile istorice, evenimente, vizitatorii și comportamentul sau motivația acestora, gazdele turismului cultural și percepțiile acestora; managementul domeniilor de nișă, cum ar fi religia și gastronomia etc".[12] Totodată, „în ciuda focusării sporite pe turismul cultural, există câteva ambiguități în literatura existentă. În primul rând, conceptul de turism cultural este clasificat de diferite taxonomii. În al doilea rând, majoritatea studiilor existente sunt legate de un anumit obiect de turism cultural, ceea ce face dificilă generalizarea constatărilor"[13]. Plus, unii cercetătorii din Republica Moldova mai folosesc și noțiune de *turism cognitiv*, care, în viziunea lor, practic este egal cu turismul de patrimoniu cultural[14].

---

[8] *Cultural Heritage Tourism,* in: https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/culturalheritagetourism.pdf, p. 6 (consultat 30.06.2022).

[9] Y. Reisinger, *Tourist-Host Contact as a Part of Cultural Tourism*, in: World Leisure and Recreation, 36 (1994), p. 24-28.

[10] T. Silberberg, *Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage Sites,* in: Tourism Management, 16, (1995), p. 361-365, https://doi.org/10.1016/0261-5177(95)00039-Q (consultat 28.07.2022).

[11] Greg Richards, Cultural tourism in Europe, Wallingford, CABI, 1996, ATLAS, 2005, p. 24.

[12] H. Chen, *Cultural tourism: An analysis of engagement, cultural contact, memorable tourism experience and destination loyalty*, in: Tourism Management Perspectives (2017), http://dx.doi.org/10.1016/j.tmp.2017.10.006 (consultat 28.07.2022)

[13] H. Chen, *Cultural tourism: An analysis of engagement, cultural contact, memorable tourism experience and destination loyalty,* in: Tourism Management Perspectives (2017), http://dx.doi.org/10.1016/j.tmp.2017.10.006 (consultat 28.07.2022)

[14] Viorel Miron, Petru Tomiță, *Managementul resurselor turistice din Republica Moldova*, Chișinău, 2007; Corina Gribincea, *Managementul patrimoniului cultural-istoric ca premisă de promovare turistică* și *economică*, in: Teoria și practica administrării publice, Materiale ale conferinței științifico-practice internaționale, p. 429-434, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/429-434.pdf (consultat 30.07.2022).

Starea actuală a relațiilor între patrimoniu și turism în Republica Moldova

De-a lungul timpului în care alte țări activ conjugau eforturile pentru armonizarea relațiilor între patrimoniul și activitatea turistică, pe teritoriul Republicii Moldova condițiile pentru conservarea patrimoniului material și imaterial, ce stau la baza turismului de patrimoniu cultural era mai mult decât complicate. În lipsa unui stat național, în a doua jumătate a secolului XX s-a produs aplicarea politicilor de internaționalizare și crearea „culturii sovietice", asociate cu distrugerea unui număr mare de monumente din perioadele anterioare, chiar și celor construite în perioada Imperiului Rus, înlocuirea tradițiilor și sărbătorilor specifice populației cu evenimente ideologizate comune. Toate acestea au contribuit la uitarea, dar deseori și pierderea elementelor de patrimoniu local, regional, dar în esență – patrimoniului care reprezintă cultura întregului popor. De fapt, la nivelul anilor '90, când am obținut independență, ajungeam să avem o ancorare în „valorile sovietice", care erau prezentate ca valori naționale în locul celor autentice.

Republica Moldova ca stat independent permanent se confruntă cu diverse probleme de ordin politic, economic, social etc., care sustrag în mare parte atenția guvernanților de pe problema patrimoniului cultural. Astfel, problemele patrimoniului și culturii chiar dacă sunt trecute în atribuțiile și politicile publice ale autorităților de toate nivelele, oricum în bugetele austere rar se găsesc bani pentru realizarea acestora. Problema patrimonializării elementelor culturii naționale pentru valorificarea ulterioară în scopuri turistice a fost abordată de autori și în alte materiale publicate anterior, unde au fost analizate diferite obstacole și soluții pentru depășirea acestora în cazul cercetării și salvgardării patrimoniului național[15]. Cu toate acestea, în timp ce în țara noastră cultura este văzută mai degrabă ca domeniul consumator de resurse, în multe țări ale lumii contemporane se susțin opinii diametral opuse. „Pe măsură ce cultura este din ce în ce mai utilizată ca mijloc de dezvoltare socială și economică, piața turismului cultural este inundată de noi atracții, rute culturale și centre de patrimoniu. <...> Creșterea consumului calificat, importanța formării identității și dobândirea de capital cultural în societatea (post)modernă indică utilizarea creativității ca alternativă la turismul cultural convențional. Sunt discutate nevoile de creativitate în dezvoltarea de noi produse și modul de abordare a provocării reproducerii în serie, iar exemplele de proiecte de turism creativ sunt examinate și contrastate cu modelele tradiționale de turism cultural"[16] constatau cercetătorii europeni încă în 2006.

Necesitatea conjugării eforturilor pentru transformarea culturii din domeniul consumator în cel stimulator de dezvoltare socio-economică în Republica Moldova se confirmă și prin unele documente aprobate la nivel global. Declarația de la Kyoto din 2019 privind turismul și cultură practic reiterează importanța sincronizării și corelării acestora „<...> pentru a contribui la consolidarea dialogului intercultural, la înțelegerea valorii diversității culturale și la consolidarea coeziunii sociale; consolidarea măsurilor care vizează conservarea patrimoniului material și imaterial, promovarea și protejarea diversității expresiilor culturale și a valorilor conexe; să dezvolte politici pentru a atenua impactul negativ pe care creșterea turismului îl are asupra utilizării resurselor culturale și naturale, în special asupra siturilor de pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO, și să aplice un management strategic al destinațiilor pentru a încuraja dispersarea vizitatorilor pe criterii de sezon, regiuni și perioada de călătorie, ca răspuns la preocupările și presiunile tot mai mari asociate cu «supraturism»"[17].

Acest document subliniază și necesitatea cercetărilor „asupra impactului pe care îl au creșterea continuă a turismului, creșterea urbanizării și migrația asupra transmiterii bunurilor

[15] Marina Miron, Diana Nicoglo, *Patrimoniu și patrimonializare: experiența țărilor europene și a Republicii Moldova,* in: AKADEMOS, nr. 2, 2019, p. 154-160.

[16] Greg Richards, Julie Wilson, *Developing Creativity in Tourist Experiences: a solution to the serial reproduction of Culture?* in: Tourism Management 27(6), December 2006: 1209-1223 DOI:10.1016/j.tourman.2005.06.002 (consultat 28.07.2022).

[17] Kyoto Declaration on Tourism and Culture: Investing in future generations. 2019, World Tourism Organization (UNWTO), in: https://doi.org/10.18111/unwtodeclarations.2019.28.04 (consultat 31.07.2022).

culturale”[18]. Totodată importanță deosebită se atribuie planificării strategice, „consolidării cadrelor politice pentru fiecare destinație concretă pentru a promova inovația locală, antreprenoriatul, creativitatea, meșteșugurile și pentru a întări comunitățile, în special femeile și tinerii”[19]. Locul științei și al cercetătorilor în afară de toate celelalte se regăsește și în necesitatea pregătirii materialelor informative și educaționale, „destinate sectorului turistic și vizitatorilor și promovarea respectului pentru valorile și siturile culturale locale”[20]. Exemplu unei asemenea implicări este proiectul „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii”, care în rezultat vine cu informații temeinice despre patrimoniul orașelor Chișinău, Cahul, Bălți, dar și le ambalează în forme artistice, ce pot fi oferite consumatorului final – turistului, crescând valoarea și autenticitatea obiectelor de patrimoniu regăsite pe traseul vizitatorului.

Desigur, la capitolul legislativ pe domeniul culturii Republica Moldova este dotată cu legi raliate la prevederile legislației europene, dar urmează o cale lungă de implementare a legislației în domeniu, corectarea prevederilor în funcție de circumstanțele naționale. Ca de exemplu, în urma adoptării Legii Nr. 292 din 21.12.2017 pentru completarea unor acte legislative au fost introduse completări în Legea nr. 435/2006 privind descentralizarea administrativă și Legea nr. 436/2006 privind administrația publică locală. Aceste completări direct vizează activitatea administrațiilor publice locale de nivelul întâi și doi prin creșterea numărului de competențe și atribuții de bază. Conform acestor completări un nou domeniu de activitate pentru APL devine: *contribuirea, în condiţiile legii, la protejarea patrimoniului cultural şi a monumentelor de for public de pe teritoriul administrat*. Însă numărul de competențe și atribuții de bază a fost sporit cu următorul conținut: *contribuie, în condiţiile legii, la protejarea patrimoniului cultural imobil (monumente arheologice, monumente de istorie şi cultură), a patrimoniului cultural imaterial şi mobil, a monumentelor de for public, a rezervaţiilor culturale şi naturale, situate pe teritoriul administrat*. Totodată, cu intrare în vigoare a Legea muzeelor 262 din 21.12.2017 a fost exclusă din atribuția APL-ului organizarea sistemului de instruire si reciclare a personalului muzeelor și trecută în atribuțiile *Centrului metodic în domeniul muzeografiei*, care încă nu a fost creat și Legea nu prevede acest lucru în termeni clar stabiliți. La moment „funcția de centru metodic în domeniul muzeografiei este asigurată de către muzeele naționale, care oferă asistență de specialitate,

Casă vernaculară de peste 100 ani transformata în restaurant-muzeu, s. Butuceni, rn Orhei (foto: Viorel Miron)

Biserica din lemn restabilită în s. Palanca, rn Călărași (foto: Viorel Miron)

[18] Kyoto Declaration on Tourism and Culture: Investing in future generations, 2019.
[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem.*

consultanță, instruire angajaților din domeniul muzeografiei din țară"[21]. Însă anume muzeele sunt acele instituții din Republica Moldova care sunt menite să asigure *accesul cetăţenilor la valorile culturale ale ţării* și prin urmare să contribuie la realizarea unuia din principiile de bază ale documentului strategic pentru domeniul culturii. Prin aceasta angajații muzeelor trebuie să contribuie mai hotărât la realizarea obiectivelor-cheie a Strategiei pentru dezvoltare: salvgardarea patrimoniului cultural național și diversificarea serviciilor instituţiilor culturale statale şi private (în Legea muzeelor 262 este prevăzută diversificarea atribuțiilor acestora). Astfel, formal sunt întrunite condițiile pentru o implicare mai bună a muzeelor în activități pentru turism cultural.

În legislația pe domeniul turismului sunt unele articole dedicate locului culturii în turism, care vin să completeze anumite goluri legate de implementarea activităților de turism cultural. Așadar, art. 3 introduce în circuit câteva noțiuni relevante precum *patrimoniu turistic* și *turism cultural*[22]. Art. 23 stipulează că „activitatea economică în domeniul turismului se bazează pe utilizarea raţională a resurselor turistice"[23]. Însă aceste prevederi nu sunt suficiente pentru a realiza implicarea coerentă, durabilă și sustenabilă a patrimoniului cultural în circuitul turistic.

Pentru realizarea și promovarea diversificării patrimoniului deținut de fiecare destinație, localitate sau muzeu sunt necesare noi cunoștințe și abilități, ce trebuie formate la angajații muzeelor locale/raionale/naționale sau deținătorii de atracții turistice nu doar la solicitarea acestora, dar într-un mod mai organizat, profesionist și sistematic bazat pe o metodologie clară și coerentă. Așadar, conservarea și promovarea patrimoniului atât material, cât și celui imaterial necesită prezența unui număr de specialiști bine pregătiți pentru aceasta practică. Aici ne referim atât la specialități de profil socio-umanist (custodie, muzeografi, ghidaj specializat, interpretare a patrimoniului etc.), cât și la specialiști tehnici (restauratori, proiectanți ai amenajărilor turistice pentru spațiile cu patrimoniu cultural,specialiști în cercetare și conservare a costumului tradițional, scoarțelor și altor tipuri de țesături etc.). Sporadic sunt implementate diverse proiecte, care vin cu instruiri de alternativă pentru consolidarea capacităților specialiștilor de conservare arhitecturală, conservarea obiectelor din textile, păstrarea meșteșugurilor tradiționale, arta ghidajului muzeal și extramuzeal pentru piața turistică etc. Ca de exemplu, proiectul MuseumInfoTur[24] în activitatea sa de conversie a muzeelor raionale în Centre de Informare Turistică a venit cu un ciclu de instruiri pentru angajații muzeelor. Instruirile oferite au sporit competențele muzeografilor în managementul circuitului turistic și în interpretarea patrimoniului cultural. În cadrul proiectului TWINNING[25] finanțat de Uniunea Europeană implementat de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în perioada 2017–2019 cu suportul Ministerului Patrimoniului și Activităților Culturale și Turismului din Italia au fost organizate și oferite cursuri de conservare arhitecturală pe durată de 12 luni cu diverse module de studii dedicate.

---

[21] Anexă la Raport ex-post juridic privind implementarea Legii muzeelor nr. 262/2017 nr.05/2-07/1737 din 14.04.2021: https://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=e5L%2F%2BmHY5To%3D&tabid=289&language=ro-RO (consultat 30.07.2022).

[22] *Patrimoniu turistic* – ansamblu de elemente ce stau la baza desfăşurării activităţii turistice pe un anumit teritoriu, incluzând resursele turistice naturale şi antropice, baza tehnico-materială, infrastructura generală, infrastructura turistică şi bunurile destinate consumului turistic; *turism cultural* – formă de turism care valorifică obiectivele turistice de ordin cultural ale unei localităţi, zone sau ţări.

[23] Lege nr. 352 cu privire la organizarea și desfășurarea activității turistice în Republica Moldova: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121972&lang=ro# (consultat 15.06.2022).

[24] Implementat de ADR Centru în parteneriat cu Asociația de Dezvioltare a Turismului în Moldova și ACTEDJ, Galați România cu suportul financiar UE prin intermediul POC România – Republica Moldova 2014–2020.

[25] Proiectul „Sprijin pentru promovarea patrimoniului cultural în Republica Moldova prin conservarea și protejarea acestuia" finanțat de Uniunea Europeană implementat de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în perioada 2017–2019 cu suportul Ministerului Patrimoniului și Activităților Culturale și Turismului din Italia.

La fel sunt necesari specialiști pentru cercetare și salvgardare a patrimoniului imaterial local. În mare parte specialiștii din muzeele locale sau raionale nu au pregătire necesară pentru efectuarea calitativă a acestor proceduri, iar suportul oferit de muzeele naționale nu poartă un caracter obligatoriu și nu are un program bine prestabilit. Au fost și sunt în implementare proiecte realizate de sectorul asociativ cu suportul financiar al diferitor donatori din UE și alte fonduri, dar acestea nu au caracter sistematic. Constatăm că în prezent nu avem în ciclul universitar sau de colegiu specialități, care ar pregăti specialiști în muzeografie, custodie pentru muzeele din Republica Moldova. Nici cel puțin cursuri de perfecționare pentru personalul deja angajat în statele muzeelor. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" propune studii de master (studii universitare de ciclul II) pentru „Patrimoniul istoric și turism cultural", care „urmărește asigurarea pieței muncii cu specialişti în domeniul patrimoniului cultural material și imaterial, al identificării, cercetării, protejării și promovării valorilor materiale şi spirituale naţionale şi universale, posesori ai unor cunoştinţe solide în domeniu, buni cunoscători ai abordărilor teoretice moderne şi a unor deprinderi operaţionale în domeniul turismului cultural"[26]. Masteranzii pot obține cunoștințe pentru diverse forme de patrimoniu, cadrul legislativ, dedicat domeniului patrimoniului, inclusiv și muzeologie generală.

Însă, și în activitățile de conservare și păstrare a patrimoniului, pentru includerea ulterioară în activitățile turistice la fel necesită existența unui program gândit cu o listă bine determinată de obiecte evaluate obiectiv și calitativ din punct de vedere „stare – intervenții necesare – eficiență economică" după includerea acestora în circuitul economic. În acest sens sectorul asociativ, dar și cel privat, au realizat și au susținut mai multe proiecte de reabilitare a unor monumente incluse în Registrul patrimoniului național, dar din lipsă de fonduri pentru reabilitare lăsate fără suportul statului. Castelul lui Manuc Bei, Curtea Domnească din Lăpușna, Conacul din s. Țaul etc., au fost reabilitate cu fondurile europene prin cofinanțarea asigurată de autoritățile publice locale de nivelul I și II. Trebuie însă să constatăm că, reabilitarea acestora nu a fost conjugată cu un efort suficient și rezonabil pentru crearea unui mecanism economic de valorificare a acestor bunuri pentru asigurare cel puțin parțială a autonomiei financiare. Având în spate o istorie bogată și date veridice despre importanța vinăriei Purcari și castelul ultimului guvernator al Basarabiei Constantin Mimi (s. Bulboaca, rn Anenii Noi), antreprenorii din sectorul privat au investit fonduri serioase în reabilitarea acestor locații, oferindu-i și o funcționalitate economică pe măsură să asigure sustenabilitatea locațiilor menționate. Puținele obiecte de valoare au fost reabilitate cu susținerea

Casă veche transformată în agropensiune cu muzeu „Vatra strămoșească",
s. Vatici, rn Orhei (foto: Viorel Miron)

[26] Din Programul de studii superioare de master „Patrimoniu istoric și turism cultural" al UPS „Ion Creangă".

Picturi murale din biserica „Adormirea Maicii Domnului”, or. Căușeni (foto: Viorel Miron)

statului: aici ne referim la vinăriile din Cricova și Mileștii Mici, considerate cele mai mari vinării subterane din lume și devenite cărți de vizită a destinației turistice Republica Moldova.

Alt punct de tangență între patrimoniul cultural și turism au devenit evenimentele publice de promovare a elementelor din patrimoniul național material și imaterial (Iprosop, IAmania, Festivalul scoarțelor, Ziua internațională a iei, Bâlciul olarului etc.). Acestea contribuie la reanimarea mai multor tradiții și în același timp la impulsionarea unor cercetări științifice pe plan etnologic, lingvistic, arheologic, literar, în domeniul artelor etc.

Ținem să menționăm că „în decurs de trei decenii de independență, turismul în Republica Moldova a evoluat de la cel mai subapreciat domeniu al economiei naționale cu slabe aspirații la dezvoltare spre o unealtă importantă de promovare a autenticului și frumosului din aceasta țară. Calea parcursă în acest timp a adus până la urma la înțelegere că valorificarea patrimoniului turistic este mai constructivă decât deteriorarea și ruinarea acestuia, că dezvoltarea mai multor destinații turistice asigură propriilor cetățeni și oaspeților țării o diversitate de experiențe și emoții de neuitat, iar prestatorilor de servicii turistice – posibilitatea de a munci și de a obține venituri în propria țară. Totodată, actorii antrenați în dezvoltarea turismului național (de la cei care creează baza legislativă relevantă, la cei implicați în prestarea serviciilor turistice) au înțeles în aceste trei decenii că, mai urmează un drum lung de investiții în domeniul turistic și promovare ca să-i oferim până la urma Republicii Moldova un statut de destinație turistică bine cunoscută la nivel internațional”[27].

Având în vedere experiența internațională subliniem că, cultura devine unul dintre cei mai semnificativi motivatori ai turiștilor în alegerea unei anumite destinații, care se definește ca pei-

[27] Viorel Miron, Marina Miron, *Realizări și perspective in dezvoltarea destinațiilor turistice din Republica Moldova,* in: Patrimoniul cultural de ieri: implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine. Materialele Conferinței științifice internaționale, Chișinău, 28-29 septembrie 2021, ediția a IV-a, p. 65-90.

saj-patrimoniu[28]. Probabil că aceasta explică foarte clar de ce în Republica Moldova Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi are o atractivitate atât de mare pentru turiștii naționali și internaționali. Altă latură importantă în această relație „patrimoniu – turism" este stabilirea unui echilibru în utilizarea patrimoniului în scopuri turistice pentru protejarea și evitarea daunelor pentru aceste obiecte. În multe țări, inclusiv România, au loc cercetări destinate aprecierii nivelului de pregătire a orașelor, sau altor tipuri de localități cu centre valoroase în sens istoric, de a fi incluse în circuite turistice[29]. Aceste studii interesante sunt de ajutor valoros pentru autoritățile responsabile în activitatea de planificare a dezvoltării locale și regionale, precum și luând în considerare provocările pe care le întâmpină în situația veșnicului conflict legat de valorificarea obiectelor de patrimoniu construit: conservare sau dezvoltare a noi edificii prin demolarea celor vechi. „Datorită dezvoltării impresionante a turismului de patrimoniu cultural, există o nevoie din ce în ce mai mare de investigare a relației dintre turism și managementul patrimoniului cultural, pentru a evita conflictele, care pot apărea prin activități contradictorii desfășurate în paralel și independent de diferite grupuri de interese. În prezent, orașele istorice românești se confruntă cu un proces din ce în ce mai rapid de dezvoltare turistică dinamică în cadrul multor proiecte de reabilitare a monumentelor istorice. Evaluarea potențialului lor turistic într-un mod realist poate ajuta la dezvoltarea turismului durabil în destinațiile culturale"[30]. Dacă admitem că cele menționate mai sus sunt valabile pentru orașele Republicii Moldova, în special mun.

Muzeul din s. Mereni, rn Anenii Noi (monument de arhitectură de importanță națională) transformat în Centru de Informare Turistică (foto: Marina Miron)

Elemente de decor ale caselor tradiționale bulgărești, trecute în Registrul monumentelor ocrotite de stat, s. Stoianovca, rn Cantemir (foto: Viorel Miron)

[28] González Santa-Cruz Francisco, López-Guzmán Tomás, *Culture, tourism and World Heritage Sites*, in: Tourism Management Perspectives 24 (2017), p. 111-116.

[29] Iuliana Bucurescu, *Managing tourism and cultural heritage in historic towns: Examples from Romania*, in: Journal of Heritage Tourism, July 2015, 10(3), p. 248-262.

[30] Iuliana Bucurescu, *Managing tourism and cultural heritage in historic towns*, p. 248.

Chișinău, atunci devine foarte important ca în politicile de dezvoltare durabilă a orașului, inclusiv din punct de vedere turistic, să fie realizată o evaluare veridică a capacităților orașului pentru joncțiune cu domeniul turismului. Un exemplu din România privind relația „patrimoniul construit – turism"este reprezentativ și pentru situația similară din Republica Moldova. „Protecția patrimoniului arhitectural întâmpină dificultăți, în ceea ce privește problemele încă nerezolvate de proprietate, riscurile demolărilor ilegale, reutilizarea contradictorie a clădirilor istorice și lipsa de consens între autorități, mediul de afaceri și comunitățile preocupate de protecția și conservarea patrimoniului. Dominată de aspirația către stilul de viață al națiunilor dezvoltate din Europa de Vest, dezvoltarea duce adesea la neglijarea și chiar la distrugerea arhitecturii vernaculare, considerată acum învechită. Dispariția unor astfel de simboluri istorice provoacă și schimbări în tradițiile și stilul de viață local. De asemenea, fondurile pentru protecția și conservarea patrimoniului sunt de obicei departe de a fi suficiente. În multe cazuri, autoritățile orașului salută orice dezvoltare turistică pentru a obține beneficii economice rapide și vizibilitate mediatică, fără o evaluare adecvată a potențialului turistic al orașului"[31].

Întrucât turismul de patrimoniu este o formă de călătorie cu aspirații înalte privind vizitarea unor obiecte autentice și unicale, problema confirmării autenticității acestora este o țintă naturală în cercetarea academică dedicată. Generalizând unele concluzii ale cercetătorilor trebuie să menționam că, „în primul rând, turiștilor ar trebui să li se ofere oportunități de a avea experiențe personale și de primă mână, pe baza protecției relicvelor și artefactelor culturale. În al doilea rând, ar trebui oferite modalități pentru ca turiștii să participe și să co-producă experiențe autentice. În al treilea rând, decorurile, interpretarea și tehnologiile informaționale moderne (cum ar fi realitatea virtuală) ar trebui utilizate pe deplin pentru a trezi autenticitatea percepută de turiști"[32]. Tehnologiile de reconstrucție a realității virtuale vin în ajutorul angajaților din domeniului patrimoniului și turismului, oferind soluții eficiente de reproducere a acelor elemente de patrimoniu, care au fost pierdute sau sunt într-o formă fragmentară și nu oferă o imagine complexă vizitatorului.

Foarte important de menționat că, în practica științifică deja există studii referitor la profilul turistului, care experimentează turismul de patrimoniu cultural. Dacă încercăm să schițăm portretul generalizat, el va arăta în felul următor: bărbații reprezintă 46,7%, numărul femeilor constituie 53,3%. În 64,3% de cazuri vârsta turistului de acest tip este de la 40 de ani în sus. Sunt persoane în mare parte cu studii universitare (71,6%), angajate în câmpul muncii (65,4%) sau deja la pensie (17%), cu un venit lunar, care depășește suma de 700–1000€[33].Trebuie să menționăm că acest tip de turist este mai inofensiv pentru obiectele de patrimoniu și devine cel mai bun promotor al destinației vizitate, dacă așteptările acestuia au fost realizate.

Turismul cultural a început să devină o formă dominantă de turism, uneori apreciată ca o formă de turism „bună", cu efecte mai puțin negative decât turismul de masă. Cu toate acestea, turismul cultural nu este un panaceu universal pentru toate bolile turismului de masă, deoarece are și el un potențial distructiv pentru resursele sale de bază. Industria turismului în creștere consideră toate formele de patrimoniu cultural ca bunuri care pot fi comercializate și vândute – ceea ce înseamnă că pot fi transformate în produse culturale pentru consum, conducând la o adevărată „industrie a patrimoniului". Din păcate, presiunea cerinţelor de dezvoltare turistică contrazice adesea nevoile patrimoniului cultural[34].

[31] *Ibidem*, p. 249.

[32] Di Wu, Caiyun Shen, Enxu Wang, Yaoyao Hou and Jun Yang, *Impact of the Perceived Authenticity of Heritage Sites on Subjective Well-Being: A Study of the Mediating Role of Place Attachment and Satisfaction*, in: Sustainability 2019, 11, 6148; www.doi:10.3390/su11216148 (consultat 26.07.2022).

[33] Francisco González Santa-Cruz, Tomá, López-Guzmán. *Culture, tourism and World Heritage Sites,* in: Tourism Management Perspectives 24 (2017), p. 114.

[34] Iuliana Bucurescu, *Managing tourism and cultural heritage in historic towns: Examples from Romania*, p. 249.

Promovarea turismului cultural contribuie la creșterea gradului de incluziune socială pentru toate grupurile minoritare din comunitate, din punct de vedere economic, social, etnic sau religios. Prin adoptarea Convențiilor UNESCO din 1972[35] și 2003[36] s-au realizat pași concreți de protejare a obiectelor de patrimoniu material și imaterial de importanță mondială. În urma realizării unor sondaje se observă că cele mai vizitate țări de către turiști au și cele mai consistente liste cu obiecte de patrimoniu cultural luate sub protecția UNESCO. Ca de exemplu, Franța are înscrise pe Lista patrimoniului mondial 44 de bunuri naturale și culturale, iar Spania a reușit să înscrie 47 de situri. Un clasament recent al celor mai vizitate orașe din lume dovedește că, elementul hotărâtor în alegerea destinațiilor turistice îl reprezintă patrimoniul, pe care aceste orașe îl dețin. Primele trei orașe ale lumii în ceea ce privește numărul de turiști străini atrași sunt: Bangkok, capitala Thailandei (constituie baza de plecare pentru o rețea bogată de așezări istorice, cu temple budiste și rezervații naturale), Londra și Paris[37]. Din partea Republicii Moldova pe Lista reprezentativă UNESCO este înscris Arcul Geodezic Struve. El este un exemplu extraordinar de schimb de valori umane sub forma unei colaborări științifice internaționale, precum și un exemplu remarcabil de ansamblu tehnologic.

Din 2003 la Convenția UNESCO privind salvgardarea patrimoniului cultural imaterial au aderat 178 de state, iar pe Lista patrimoniului cultural imaterial au fost incluse 508 obiecte. În această Lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității Republica Moldova a înscris următoarele elemente:

- colindatul în ceată bărbătească (împreună cu România), 2013;
- tehnici tradiționale de realizare a scoarțelor în Republica Moldova (împreună cu România), 2016;
- practici culturale asociate zilei de 1 Martie (Mărțișorul) (împreună cu România, Bulgaria și Macedonia de Nord), 2017. A fost depus spre examinare dosarul *Arta cămășii cu altiță – element de identitate culturală în România și Republica Moldova* și urmează să fie evaluat în cadrul celei de-a 17-a sesiuni a Comitetului Interguvernamental pentru Salvgardarea Patrimoniului Cultural Imaterial din decembrie 2022.

De fapt, aceste Convenții UNESCO semnalează inclusiv o problemă de management strategic în turism, care ține de valorificarea durabilă a resurselor antropice irecuperabile. Aceasta necesită dezvoltarea și utilizarea de abordări specializate, metode și tehnici de conservare, interpretarea și utilizarea lor în scopuri turistice. Protecția patrimoniului cultural este un proces sistematic privind descoperirea, cercetarea, identificarea bunurilor culturale și siturilor arheologice, precum și promovarea acestora[38].

În practica europeană turismul cultural a fost separat de cel recreativ începând cu anii ’80 ai secolului XX, iar în dezbaterile științifice s-au formulat mai multe noțiuni, care stabilesc conținutul turismului cultural. Importantul rezultat al acestor discuții este faptul că, apare o redare mai exactă a acestui fenomen, precum turism de patrimoniu cultural. Prin acest articol autorii vin să clarifice aspectele legate de noțiunile uzuale precum turism cultural, turism cognitiv sau turism de patrimoniu cultural.

Valorificarea patrimoniului cultural în scopuri turistice asigură vizibilitatea acestuia, îl aduce în câmpul public și îl scoate din anonimat, astfel micșorând riscurile distrugerii tacite a acestuia. Utilizarea în scopuri economice non-degradabile a patrimoniului cultural asigură surse reale pentru conservarea acestui potențial, promovarea și valorificarea ulterioară, oferindu-i durabilitatea și sustenabilitatea mult râvnită. Însă lipsa unui instrumentar fiscal funcțional creează pie-

[35] Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, adoptată la 16 noiembrie 1972 la Conferința generală a ONU pentru Educație, Știință și Cultură, întrunită la Paris.

[36] Convenţia privind salvgardarea patrimoniului cultural imaterial (adoptată la Paris la 17 octombrie 2003).

[37] https://www.reuters.com/article/us-thailand-tourism-idUSKCN1VP2FG (consultat 15.05.2022).

[38] http://responsalliance.eu/rplearn/?page_id=1157&lang=ro (consultat 26.07.2022).

dici pentru persoanele, care intenționează să investească banii obținuți din activitatea turistică în reabilitarea patrimoniului local / regional / național. În acest sens, este absolut necesară optimizarea fiscală în vederea încurajării folosirii patrimoniului cultural ca și active în activitatea de turism cultural.

Fenomenul turismului cultural în cazul Republicii Moldova a fost și rămâne unul dintre elementele, care au impulsionat procesul de reîntoarcere la valorile culturale naționale, reabilitarea tradițiilor și sărbătorilor locale, regionale și naționale, la demontarea ideologiei sovietice, la înțelegerea necesității inventarierii, conservării și valorificării elementelor de patrimoniu material. Această înțelegere are loc pe mai multe dimensiuni: la nivelul autorităților statului prin fixarea unor prevederi în documente legislative, programe și strategii de dezvoltare, semnarea unor tratate internaționale care au facilitat includerea Republicii Moldova în diferite programe transfrontaliere și transnaționale de finanțare, adoptarea unor Convenții privind protecția patrimoniului material și imaterial etc.

Agenții economici, societatea civilă, comunitatea științifică din Republica Moldova se implică tot mai mult în discuții referitor la documente legislative și strategice, prin sesizarea problemelor ce țin de starea obiectelor de patrimoniul material și celui imaterial, atragere de fonduri pentru reabilitarea obiectelor de patrimoniu cultural deseori în parteneriat cu autoritățile publice locale de nivelul I și II, implicarea activă în activități de promovare a patrimoniului cultural, conștientizare a publicului larg etc.

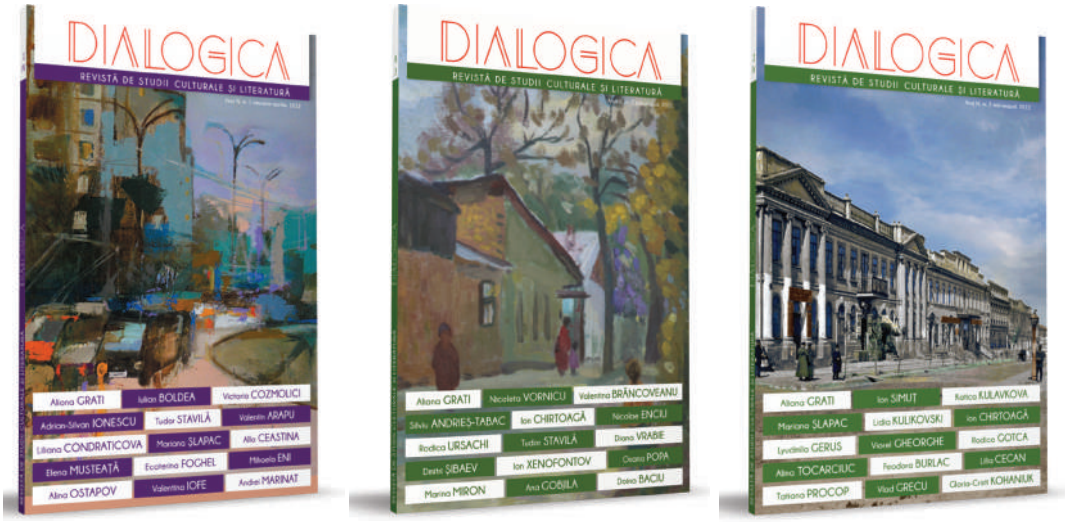
Valorificare coerentă și prezentarea veridică a patrimoniului cultural în cadrul activităților turistice necesită pregătire profesională pe măsură a celor, care interacționează la direct cu vizitatorii și turiștii (precum ghizi, muzeografi, interpretatori), aplicarea soluțiilor tehnice de reconstrucție a realității virtuale etc.

Doar conjugarea eforturilor la toate nivelurile societății din Republica Moldova va permite consolidarea dialogului intercultural, înțelegerea valorii diversității culturale și va contribui la întărirea coeziunii sociale. Închegarea măsurilor care vizează conservarea patrimoniului material și imaterial, promovarea și protejarea diversității expresiilor culturale și a valorilor conexe și dezvoltare de politici pentru atenuarea impactul negativ asupra utilizării resurselor culturale și naturale a turismului în creștere sunt cele acțiuni, care permit unei societăți să păstreze echilibrul între două fenomene a societății contemporane – cultură și turism.

Convențiile UNESCO, la care Republica Moldova este parte, atenționează la problema valorificării durabile a resurselor antropice irecuperabile pentru necesitățile de turism, care necesită utilizarea de abordări specializate, metode și tehnici de conservare, interpretarea și utilizarea lor grijulie.

PATRIMONIUL ARTISTIC ȘI ARHITECTURAL ÎN CONTEXT NAȚIONAL ŞI INTERNAȚIONAL

ARTISTIC HERITAGE IN NATIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXT

Revista de studii culturale și literatură „DIALOGICA”, https://dialogica.asm.md/